

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Γ'
ΛΥΚΕΙΟΥ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ 2026

Α.ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ

A1.α

1. → Σ
2. → Λ

A1.β

- i. «έν τοῖς συναλλάγμασι» / «έν τοῖς δεινοῖς» / «περί τὰς ἐπιθυμίας» / «τὰ περί τὰς ὀργάς»
- i. «τὰς ἐνεργείας»

B1.

Ο Αριστοτέλης προσθέτει νέο επιχείρημα, με το οποίο δείχνει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Η δημιουργία και ο εκφυλισμός της επίκτητης ιδιότητας προκύπτουν από αντίστοιχους λόγους και ποιότητα εθισμού. Έτσι για συγκεκριμένους λόγους και με την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. («Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»)

Το ίδιο συμβαίνει στην τέχνη. («ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη»). Με τον όρο **τέχνη** θα πρέπει να εννοήσουμε **το σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα**. Υπό αυτήν την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη. Συγκεκριμένα, με τη χρήση αναλογικής απόδειξης συνεχίζει ο Αριστοτέλης, για να δείξει ότι το ίδιο συμβαίνει και στις τεχνικές εργασίες. Χρησιμοποιεί τα παραδείγματα του οικοδόμου και του κιθαριστή («ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι») γενικεύοντας («οἱ λοιποὶ πάντες»), για λόγους μάλλον συντομίας. Διευκρινίζει με αυτά ότι η απόκτηση μιας δεξιότητας προϋποθέτει την εξάσκηση του ανθρώπου στο περιεχόμενο της δεξιότητας που επιθυμεί να αποκτήσει. Έτσι, αν κάποιος αποφάσισε να γίνει οικοδόμος, η άσκησή του δεν μπορεί παρά να είναι στην οικοδομική τέχνη. Το ίδιο και εκείνος που θέλει να γίνει κιθαριστής, θα ασκηθεί στο παίξιμο της κιθάρας. Όμως απλώς η οποιαδήποτε εξάσκηση για την απόκτηση μιας δεξιότητας δεν οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα, **αλλά η ποιότητα της εξασκήσεως, που προηγείται, καθορίζει την ποιότητα της αποκτημένης δεξιότητας**. προσθέτει ένα νέο στοιχείο – επιχείρημα: τη

σημασία της καλής («εὖ») και της κακής («κακῶς») άσκησης στην ποιότητα της αποκτημένης επίκτητης ιδιότητας. Δεν αρκεί, λοιπόν, απλώς να εξασκούμαστε σε μια οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Αυτό το βλέπουμε και στις τέχνες, αλλά και στις ηθικές αρετές. Θα γίνουμε καλοί οικοδόμοι, όχι αν απλώς οικοδομούμε συνεχώς, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό χτίσιμο, και καλοί κιθαριστές, όχι αν απλώς παίζουμε συνεχώς κιθάρα, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό παίξιμο της κιθάρας. Με τη χρήση του «επαγωγικού παραδείγματος» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι στην πράξη η ποιότητα της άσκησης και της μαθητείας προσδιορίζει την ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας. Έτσι φαίνεται να αποδέχεται ότι η ποιότητα άσκησης και η ποιότητα της επίκτητης ιδιότητας συνδέονται με σχέση αιτίου αποτελέσματος. Με τη σκέψη αυτή ο Αριστοτέλης επιχειρεί να αποδείξει ότι η ηθική αρετή προϋποθέτει τον εθισμό και η ποιότητα της ηθικής αρετής είναι ανάλογη της ποιότητας του εθισμού. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρτεροι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρτερες πράξεις σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Η ενότητα κλείνει με την επισήμανση του Αριστοτέλη ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί. (« **Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν ... ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.** »). Ο δάσκαλος θα δώσει τον προσανατολισμό του ορθού εθισμού διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής τους και εκπαιδεύοντας στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που παρακολουθεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους στον σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και τον σωστό τρόπο εφαρμογής τους.

Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση τον γνώμονα αυτό. Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή τις συναλλαγές μεταξύ των ανθρώπων (τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι) για να δείξει ότι στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Ο φιλόσοφος διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι. . Αποτελεί πάγια αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι ο νόμος δεν αποβλέπει απλώς στην αποτροπή και τιμωρία των παραβατικών συμπεριφορών, αλλά παιδαγωγεί διά βίου τους πολίτες και τους οδηγεί σε επαινετές συμπεριφορές. Αυτή είναι και η θέση του Αριστοτέλη: ὁ νομοθέτης οὐκ ἔῃ τὰ φαῦλα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ καὶ σπουδαῖα κελεύει (Ἠθικὰ Μεγάλα, 1.9.9.2-3, 1187a14-15). Με αυτό τον τρόπο ο νόμος λειτουργεί ως ισχυρός παράγοντας ενότητας και συνοχής μέσα στην κοινωνία.

Ειδικότερα, με τη φράση «πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι» αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Με τον όρο συναλλάγματα γίνεται αναφορά σε συναλλαγές όλων των μορφών: συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος). Βλ. Ἠθικὰ Νικομάχεια 1133b17-18: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ισότητα· ούτε ισότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

Αντίστοιχη τοποθέτηση παρουσιάζεται και στο παράλληλο κείμενο. Αναλυτικότερα, η συμπεριφορά του πολίτη και του ατόμου γενικότερα, καθώς και οι επιλογές στις οποίες προβαίνει στο πεδίο των πράξεων καθορίζονται

από την υπακοή –ή μη- στον θεσμό της δικαιοσύνης (**«Στη δικαιοσύνη εμπεριέχεται ο φιλάλληλος και κοινωνικός χαρακτήρας»**). Αυτός που συνηθίζει να λειτουργεί με γνώμονα τη δικαιοσύνη ως πολιτικό κανόνα, υιοθετεί ανάλογη συμπεριφορά και στον **«πέρα από το δίκαιο χώρο»**. Επιλέγει, δηλαδή, να κατανοεί την οπτική του άλλου, να στηρίζει τον συνάνθρωπο στην ανάγκη, να είναι κοινωνικά αλληλέγγυος (**«εκπλήρωση χρέους της κοινωνικής αλληλεγγύης»**). Αυτή η δίκαιη συμπεριφορά διοχετεύεται σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις του ατόμου αλλά και τις πολιτικές, διεθνείς, διαπολιτισμικές, διαθρησκευτικές σχέσεις (**«Η δίκαιη αυτή συμπεριφορά ... συλλογικές σχέσεις»**). Η συμπεριφορά, λοιπόν, του ατόμου και η επιλογή συγκεκριμένης στάσης ζωής είναι αποτέλεσμα της επαναλαμβανόμενης μαθημένης πράξης.

B3.

1. ΛΑΘΟΣ
2. ΛΑΘΟΣ
3. ΣΩΣΤΟ
4. ΣΩΣΤΟ
5. ΛΑΘΟΣ

B4. (ενδεικτικοί τύποι)

Ρυπογόνος: τὸ γινόμενον, γίνεται

Ανάθεση: νομοθέται

Ἐνδεια: ἔδει

Ξέφρενος: σὺφρονες

Διάστρεμμα: ἀναστρέφεισθαι

Γ ΑΔΙΔΑΚΤΟ

Γ1.

(Δίνεται η μετάφραση ολόκληρου του αποσπάσματος)

[27] Εξάλλου, ποιό από τα δύο ήταν προτιμότερο για μένα, μέλη της βουλής, να παρανομώ τον καιρό της δημοκρατίας ή την εποχή των Τριάκοντα; Και δεν εννοώ ότι τότε είχα δύναμη ή ότι τώρα έχω συκοφαντηθεί, εννοώ απλώς ότι όποιος ήθελε είχε τότε μεγαλύτερα περιθώρια να παρανομήσει από ό,τι τώρα.

Θα αποδειχθεί λοιπόν ότι εγώ εκείνη την εποχή δεν διέπραξα ούτε αυτό ούτε κανένα άλλο αδίκημα. [28] Έπειτα, από τη στιγμή που εσείς επαγρυπνείτε τόσο, πώς θα μπορούσα, αν δεν ήμουν ο χειρότερος εχθρός του εαυτού μου στον κόσμο, να επιχειρήσω να απομακρύνω το ιερό ελαιόδενδρο ειδικά από αυτό το χωράφι, όπου δεν υπήρχε ούτε ένα δέντρο παρά μονάχα, όπως ισχυρίζεται αυτός, ένας κορμός ιερού ελαιόδενδρου, που περιβάλλεται περιμετρικώς από δρόμο, που γύρω κατοικούν και από τις δύο πλευρές γείτονες, που δεν έχει περίφραξη και είναι ορατό από παντού; **Ποιός λοιπόν υπ' αυτές τις συνθήκες θα τολμούσε να προβεί σε τέτοια ενέργεια;** [29] **Νομίζω μάλιστα ότι είναι παράδοξο εσείς, που η πόλη σάς έχει διαχρονικά επιφορτίσει με την ευθύνη για τα ιερά ελαιόδενδρα, ούτε να μου έχετε επιβάλει ποτέ έως τώρα πρόστιμο γιατί καλλιέργησα τον χώρο γύρω απ' αυτές, ούτε να με έχετε παραπέμψει στο δικαστήριο γιατί απομάκρυνα κάποια, και αυτός, που ούτε καλλιεργεί κάπου κοντά ούτε είχε οριστεί υπεύθυνος ούτε είναι σε ηλικία ώστε να γνωρίζει για τέτοια ζητήματα, να με μηνύσει γιατί απομάκρυνα, υποτίθεται, ιερό ελαιόδενδρο.**

Γ2.

Επιχειρήματα:

- Οι βουλευτές επαγρυπνούν για τη φύλαξη του χώρου. Επομένως είναι αδύνατο να έχει κόψει την ιερή ελιά. (Πώς δ' ἄν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων ἑμαυτῶ κακονούστατος ἦ, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελομένων ἐκ τούτου τὴν μοριὰν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου)
- Στο χωράφι δεν υπήρχε άλλο δέντρο παρά μόνο ο κορμός της ιερής ελιάς, άρα θα ήταν εύκολο να τον δει κάποιος να την κόβει (ἐν ᾧ δένδρον μὲν οὐδὲ ἓν ἐστὶ, μιᾶς δὲ ἐλάας σηκός)
- Το χωράφι περιβάλλεται από δρόμο (κυκλόθεν δὲ ὁδὸς περιέχει), και στις δύο πλευρές κατοικούν γείτονες (ἀμφοτέρωθεν δὲ γείτονες περιοικοῦσιν), δεν έχει περίφραξη (ἄερκτον) και είναι ορατό από παντού (πανταχόθεν κάτοπτόν ἐστιν). Είναι, επομένως, πολύ δύσκολο κάποιος να προβεί σε τέτοια ενέργεια (ὥστε τίς ἂν ἀπετόλμησε, τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπιχειρῆσαι τοιούτῳ πράγματι;)

Γ3 α.

Τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργοῦντες ἐγγὺς τυγχάνουσι οὔτ' ἐπιμεληταὶ ἡρημένοι.

Γ3 β.

Διαβεβλημένος: διαβλήθητι

Άφανίζειν: άφανιεῖν

Φησίν: φαίη

Περιοικοῦσι: περιώκουν

Γ4 α.

- οὔσης: επιρρηματική χρονική μετοχή, γενική απόλυτη με υποκείμενο «δημοκρατίας», ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «παρανομεῖν»
- άδικεῖν: τελικό απαρέμφατο ως Υποκείμενο στη «έξῃν», ετεροπροσωπία
- έμαυτῶ: δοτική αντικειμενική στο «κακονούστατος»
- έλαῶν: Αντικείμενο στο απαρέμφατο «έπιμελεῖσθαι»
- ὡς άφανίσαντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο «με», ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «καταστήσαι» (υποκειμενική αιτιολογία)
- έπιμελητής: Κατηγορούμενο στο «ὅς» μέσω της μετοχής «ήρημένος»

Γ4 β.

Πῶς δ' ἄν, εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων έμαυτῶ κακονούστατος ἦν, ὑμῶν οὕτως έπιμελομένων έκ τούτου τήν μοριάν άφανίζειν έπεχείρησα τοῦ χωρίου

Υπόθεση: εἰ μὴ πάντων ἀνθρώπων έμαυτῶ κακονούστατος ἦν (εἰ +Οριστική ιστορικού χρόνου)

Απόδοση: Πῶς δ' ἄν ὑμῶν οὕτως έπιμελομένων έκ τούτου τήν μοριάν άφανίζειν έπεχείρησα τοῦ χωρίου (δυνητική οριστική)

Μη πραγματικό

Μετατροπή σε Προσδοκώμενο:

Πῶς δ', **έάν/ ἄν/ ἦν** μὴ πάντων ἀνθρώπων έμαυτῶ κακονούστατος **ῶ**, ὑμῶν οὕτως έπιμελομένων έκ τούτου τήν μοριάν άφανίζειν **έπιχειρήσω** τοῦ χωρίου